

İNGİLİSDİLLİLƏRƏ AZƏRBAYCAN DİLİNDƏN SPESİFİK SƏSLƏRİN ÖYRƏDİLMƏSİ YOLLARI

Elza ISMAYILOVA*
(*Azərbaycan*)

Azərbaycan müstəqillik qazanmış, azad bir ölkədir. Onu dünyanın bütün dövlətləri tanıyır. Azərbaycan neftinə maraq get-gedə artır. Xarici şirkətlərlə əlaqələr genişlənir. Bir çox iş adamları Azərbaycana gəlirlər. Onlar Azərbaycan dilinə maraq göstərirlər. Azərbaycan dilinin öyrənilməsi xalqlar arasında anlaşmanı asanlaşdırır və mədəni əlaqələri genişləndirir.

Xəzər Universitetinə də əcnəbilərin axını baş-layıb. Onlar Azərbaycan dili vasitəsilə ünsiyyətdə olmağa çalışırlar. Ona görə də universitetdə Azərbaycan dili bir fənn kimi tədris edilir.

İngilisdillilərə Azərbaycan dilinin öyrədilməsində əlifba təlimi xüsusi yer tutur. Tələbələr bu dövrdə dilimizin səs-hərflər sistemini öyrənirlər. Hər iki dilin səs sistemində bir-birinə uyğun gələn səslər var. Tələbələr belə səsləri asanlıqla mənimsəyirlər. Ancaq onlar ana dilində qarşılığı olmayan - spesifik səslərlə (ü, ı, k, g, x, ğ) qarşıla-şanda .çətinlik çəkirlər. Bu spesifik səsləri asanlıqla öyrənmə bilməkdə. Ona görə də müəllim pedaqoji ustahq göstərməli, müxtəlif metodiki üsullarla bu səsləri tədris etməlidir.

Öz təcrübəmdən belə qənaətə gəlmişəm ki, spesifik səslərin öyrədilməsi üçün ayrıca vaxt ayrılmalıdır. Qısa müddət ərzində onları öyrənmək qeyri-mümkündür.

Nümunə üçün spesifik səslərdən ü səsinin üzərində xüsusi dayan-maq istəyirəm. Mən ü səsini necə tədris edirəm?

İlk mərhələdə müxtəlif əşya şəkilləri göstərirəm. Məsələn, ütü, üzüm, cücə, gül və s. Onların adlarını avazla 3-4 dəfə təkrar edirəm. Sonra tələbələr sözləri kollektiv və fərdi şəkildə tələffüz edirlər.

*** Senior Teacher at the Department of Azeri Philology in the Khazar University.**

Sözlərin tələffüzü qurtardıqda ü səsinin yazıdakı işarəsini - hərfin yazılma qaydasını öyrədirəm. Tələbələr yenidən ü səsini tələffüz edirlər.

Ü səsinin tələffüzü başa çatır, maqnitofon səsləndirilir. ü səsi haqqında ingiliscə məlumat verilir:

Ü -front, gentle, closes vowel. In the pronunciation of this vowel the lips are rounded. Ü like a gentle U. This vowel may use at the beginning, in the middle and at the end of the word. Example: üzüm, ütü.

Tələbələr bu səs haqqında müəyyən bilik əldə edirlər. Ü səsinin tələffüzü zamanı danışq üzlərinin aldığı vəziyyət və onların məxrə-ci ilə tələbələri tanış etmək üçün müxtəlif şəkil və sxemlərdən istifadə edirəm. Bununla da tələbələr həm eşitmə, həm də görmə vasitə-silə ü səsinin əmələgəlmə qaydasını öyrənirlər.

Sonrakı mərhələdə bir sıra sözləri əyani şəkildə lövhədə nümayiş etdirirəm:

/ü/	üç- three	üz - face
	gün - day	yüz - hundred
	düyü - rice	ürək - heart
	dünən - yesterday	küçə - street
	güzgü -mirror	ölçü - size
	sümük-bone	süd -milk

Tələbələr lövhədəki sözləri tələffüz edirlər. Onların tələffüzünü maqnitofona köçürürəm. Bundan sonra lövhədəki sözlər müəllimin, yəni mənim ifamda maqnitofon vasitəsilə bir neçə dəfə tələffüz olunur. Yenidən tələbələrin öz səslərini səsləndirirəm. Bu zaman hər bir tələbə öz səsini həvəslə qulaq asır. Onlar ü səsinin tələffüzü zamanı hansı səhvə yol verdiklərini dərk edirlər. Beləliklə, tələbələr başa düşürlər ki, onlar "üç" əvəzinə "uç"; "üz" əvəzinə "uz"; "gün" əvəzinə "qun"; "düyü" əvəzinə "duyu" və s. tələffüz etmişlər, yəni ü səsini u səsi ilə qarışdırırlar.

Bununla da tələbələr həm ü səsinin iştirak etdiyi sözlərin mənasını öyrənirlər, həm də həmin səsin düzgün tələffüzünü mənimsəyirlər.

Ü səsinin tədrisində dərsimi canlı və maraqlı qurmağa çalışıram. Ona görə də dərsdə hökmən əyanilikdən istifadəyə yol verirəm. Bu səsin tədrisi ilə bağlı nöqsanları aradan qaldırmaq üçün əyaniliyin əhəmiyyəti böyükdür:

U	U
uç - fly	üç - three
doqquz - nine	üz - face
duz - salt	düz- right
qohum - relative	ölüm - death
qonur - beige	ömür - live

O biri spesifik səsləri də beləcə tədris edirəm. Bu yollarla tələbələrdə düzgün tələffüz vərdişləri yaradıram.

Spesifik səslə sözlərə aid imla da yazdırıram. Bunun üçün əvvəlcə yazılacaq sözləri maqnitofon lentinə yazıram. Tələbələr maqnitofona diqqətlə qulaq asırlar. Onlar bilirlər ki, maqnitofon mətni yenidən səsləndirməyəcək. Ona görə də bir-birinin yazısına baxa bilmirlər. İmla maqnitofon vasitəsilə yazdırılarkən, köçürmə hallarının qarşısı alınır.

Spesifik səslə sözlərin möhkəmləndirilməsində və lüğət ehtiyatının zənginləşməsində oyun-çalışmaların yeri ayrıcadır. Bu oyun-çalışmalar spesifik səslərin tələbələrə praktik yolla öyrədilməsində mühüm rol oynayır. O, tələbələri fikri fəallığa, müstəqil düşünməyə cəlb edir. Bu zaman dərs daha canlı, daha maraqlı keçir. Tələbələrin yorğunluğu aradan qalxır.

Spesifik səslərin tədrisi zamanı aşağıdakı oyun - çahşmalardan istifadə etmək olar:

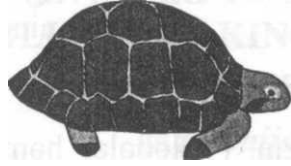
1. Buraxılmış spesifik səsləri artırın.
a.. ac(ğ), bac.(ı), ..əritə(x), da..(ğ), ..rək(ü), ..özəl(g), ..ələm(k).
2. Yazılmış hərflərin altından həmin hərflə düzələn üç söz yazın.

G	I	X	Ü
gül	qapı	xeyr	süd
3. Azərbaycan dilində yazın.
flower, door, book, day, milk, map

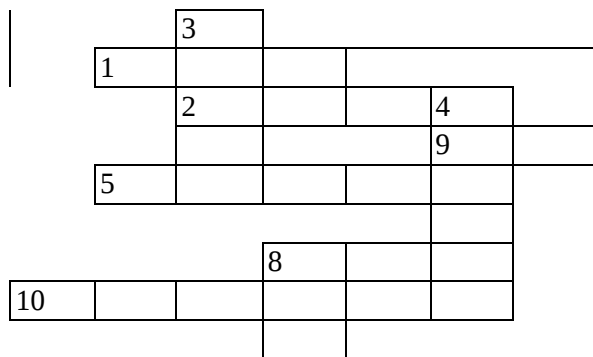
4. Mətdəki spesifik səslərə aid sözləri seçin.

("Xəzər Xəbər" qəzetindən tanış olmayan mətn verilir).

5. Şəkildə gördüklərinizi azərbaycanca deyin.

6. Krossvordun cavabını tapın. (Tələbələr həm sayları, həm də sayların tərkibində iştirak edən spesifik səsləri öyrənirlər).

Soldan-sağa:

Yuxandan-aşağıya:

1.

2. 5. 9.

10.

5 4 1

10

8

3. 4. 6.

7. 8.

7 9 6 3

2

Açar	
bir - one	altı - six
iki - two	yeddi- seven
üç - three	səkkiz - eight
dörd - four	doqquz - nine
beş - five	on - ten

7. Rənglərə uyğun adlar yazın. (Tələbələr həm rənglərin adlarını, həm də adların tərkibində olan spesifik səsləri öyrənirlər).

4.

5-6.

—H1I

Açar	
ağ - white	göy - blue
qırmızı- red	yaşıl - green
sarı - yellow	çəhrayı - pink

8. Müəllim öyrənilmiş sözün birinci hərfini deyir, göstərilən tələbə isə həmin hərflə başlanan sözü tapır. Məs.: müəllim ü hərfi ilə başlanan sözlər tapmaq üçün tələbələrə müraciət edir, tələbələr isə həmin hərflə başlanan ütü, üzüm, üç, ürək, üz və s. sözləri tapıb deyirlər.
9. Qrup iki komandaya bölünür. 1-ci komanda şəkilləri (şəklin adında
- spesifik səs iştirak edir) 2-ci komandaya göstərib, adlarını onlardan soruşur. Əgər 2-ci komanda şəklin adını düzgün desə, o, bir xal qazanır, düzgün deməsə, bir xal itirir. Oyun beləcə davam edir. Axırda çox xal toplayan komanda qalib hesab olunur.
- Deməli, dərstdə bu cür metodlardan istifadə etməyin əhəmiyyəti olduqca çoxdur. Bu zaman tələbələrin nitqlərindəki səhvlər tezliklə aradan qaldırılır. Əgər bu səhvlər vaxtında aradan qaldırılmasa, tələbələr tələffüzdə olduğu kimi, yazıda da səhvlərə yol verə bilirlər. Ona görə də spesifik səslərin tələffüzü ilə bağlı səhvləri tezliklə aradan qaldırmaq lazımdır ki, bu, gələcək tədris prosesində maneçilik törətməsin.

*S u m m a r y***METHODS OF TEACHING SPECIFIC SOUNDS
IN AZERI TO NATIVE ENGLISH-SPEAKING
LEARNERS***Elza ISMAYILOVA**(Azerbaijan)*

İlari,

As the Republic of Azerbaijan obtained independence, more and more foreigners look in on the country. Such flow is accompanied with oil industry development, which presents mutual welfare of local and international businesses. It is obvious that for better interaction within Azerbaijani environment, internationals should accomplish the basics of the Azerbaijani language.

Department of Azerbaijani Philology at Khazar University conducts Azerbaijani language classes for visiting fellows and international faculty. However, the Azerbaijani language as any other language has its own peculiarities. The most important are *specific sounds* of the language, misspelling or mispronouncing of which may oppose the entire meaning.

An author summarizes the results of research observations, and concludes *specific sounds* of Azerbaijani language as the most troubling issue for international students. Namely, the way of pronouncing, writing and applying.

An author suggests dedicating much time for *special sounds*, and examples some methods for bettering the students' perception of these sounds. In addition to extended time consideration, an author provides the following tools to be applied in the language classes:

- audio and video tutoring
- simulation games (team building)
- interaction
- crosswords solving ,

These tools fast and enhance better language studies at Khazar University. Upon author's personal observations, she emphasizes the fruitful results of this method and expresses desire to strengthen and spread this scheme further.